

RYBNÍČNÍ ZÁMEČEK V LEDNICKO - VALTICKÉM AREÁLU (POZNÁMKA KE STAVEBNÍMU VÝVOJI)

PAVEL BORSKÝ

Rybniční zámek je v české literatuře obecně znám jako dílo Josefa Kornhäusela.¹⁾ Zdálo by se tedy, že podrobný průzkum dodnes téměř nedotčené novostavby z let 1814 až 1816 je mrháním času i prostředků. Přesto stavebně-historický průzkum, provedený autorem příspěvku na přelomu let 2002 a 2003 při příležitosti opravy související s novým využitím objektu, přinesl překvapivé poznatky o proměně stavby v první polovině 19. století.

Rybniční zámek, nazývaný dříve *Jägerhaus*, *Jagdschloß am Teiche* nebo *Teichsalett*, byl vystavěn na katastru Lednice nad Prostředním rybníkem poblíž aleje spojující Lednici s Valticemi. Stavba byla začleněna do upravené krajiny mezi oběma městečky tak, že její hlavní jižní průčelí je obráceno k rybníku a průhledy spojeno s chrámem Tří Grácií a Novým dvorem na protilehlém břehu. Zámek sloužil zprvu jako hájovna a příležitostný útulek vrchnosti, později přízemí využíval zahradník.

Z půdorysu volně stojící podsklepené patrové stavby vystupuje na jihu přístavek chránící hlavní vstup a vynášející současně balkon. Na severu je připojena mělká přízemní předsíň krytá pultovou střechou. Dispozice sestává z podélně orientovaného plochostropého dvoutraktu, kterým prochází od hlavního vstupu chodba ústící do haly s půlkruhovým schodištěm do patra. Z haly je rovněž přístupný kleutý suterén pod východní polovinou stavby. Po stranách chodby se nacházejí dvě obytné místnosti a obslužné prostory v zadním traktu, propojené se severní předsíní. Přední trakt v patře zabírá velký sál s dekorativní výmalbou, za nímž jsou v nárožích dva kabinety.

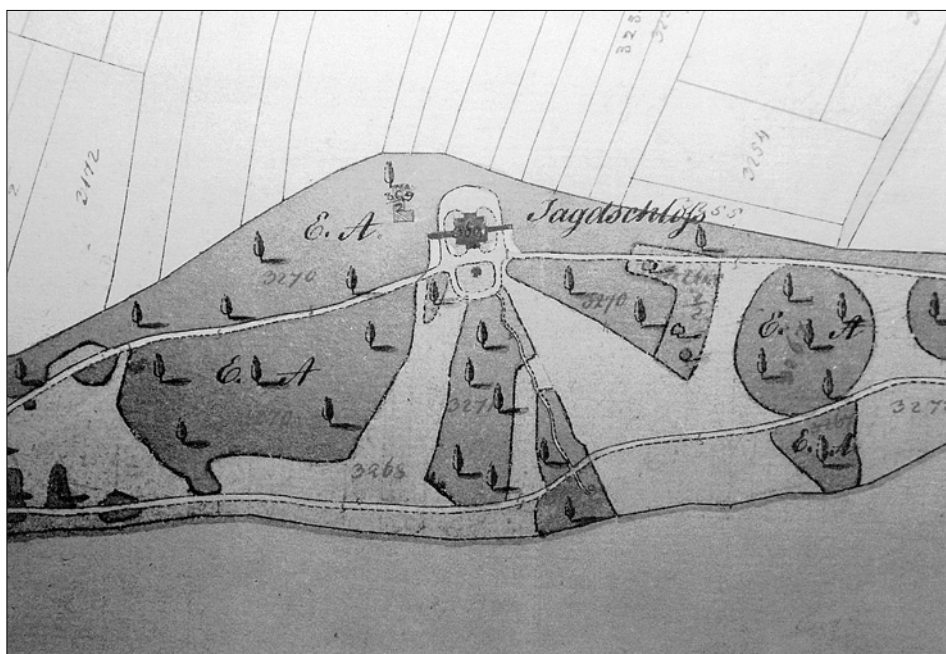
V osách hlavního a zadního průčelí vystupují hladké rizality. Rizalit hlavního průčelí v šířce balkonu završuje nízký štít se štukovými rozvilinami a ústředním motivem harfy, který vynáší kladí s meandry ve vlysu. Fasády s pásovou rustikou přetíná plochá kordonová římsa a nadokenní římsa spinající dvouosá boční průčelí a postranní pásy severního a jižního průčelí. Na profilované korunní

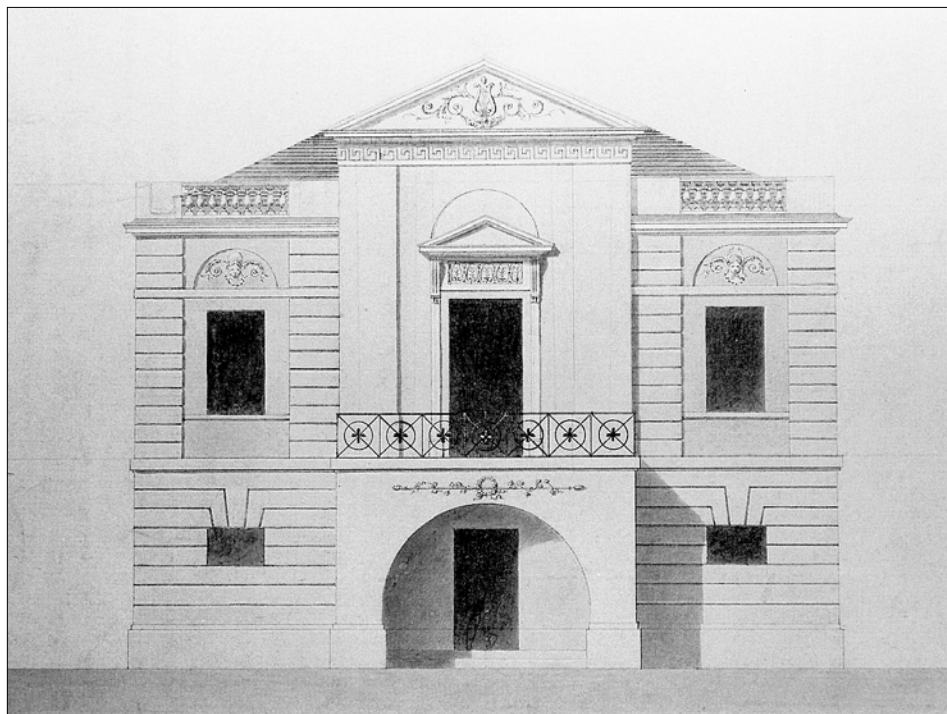
Obr. 1: Rybniční zámek. Ocelorytina J. Hummitzsche, kolem r. 1840 (převzato z: J. V. Häußler – J. Feil, *Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen*. Wien, s. d.).

římsy je posazena nízká atika kryjící sedlovou střechu.

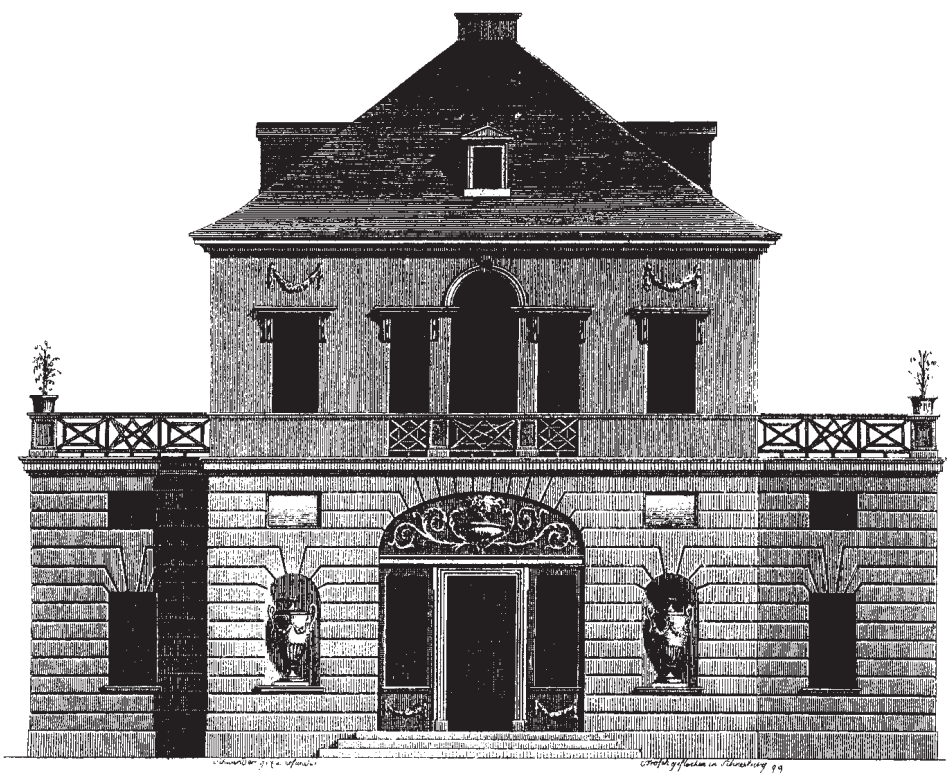
V archivu liechtenštejnského stavebního úřadu Lednice se ke stavbě dochoval konvolut osmi plánů. Nedatovaný a nesignovaný plán s nárysem hlavního průčelí a schematickým příčným řezem zřejmě patří k původnímu projektu.²⁾ Zatímco průčelí se od dochovaného stavu prakticky neliší (okna sálu v patře byla dodatečně upravena jako francouzská s obdélnými suprafenestrami), bylo podle řezu v podkroví počítáno s mansardou a střechy nad oběma traktami měly být samostatné.³⁾ Řešení schodiště není zřejmé. V zadním traktu přízemí je v kuchyni nakreslena podesta ohniště s dymníkem. Další tři nedatované a nepodepsané plány s půdorysy přízemí a patra a dvěma variantami hlavního průčelí byly vypracovány pro neuskutečnenou přestavbu.⁴⁾ Projekt „zvelebení“ zámku (*Projekt Zur Ver-*

Obr. 2: Rybniční zámek, císařský otisk k mapě stabilního katastru Lednice z roku 1826 (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha, sign. 533).

Obr. 3: Rybníční zámek. Projekt stavby – pohled jižní (J. Kornhäusel), MZA Brno, F 115 Liechtenštejnský stavební úřad Lednice, část plánu s inv. č. 4 369.

Obr. 4: Vzorový letohrádek (převzato z: *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten. Leipzig 1798, Heft XXXV, Taf. 2*).

schönerung des Jägerhauses oder Saletts am Mittereisgruber Teich) počítal s rozšířením půdorysu přístavbou otevřených lodžii k bočním průčelím. Na hlavním průčelí měl být odstraněn rizalit a lodžie zastřešila balkon. Okna sálu byla navržena jako francouzská s půlkruhovými nadokenními vlasy.⁵⁾ Stíty lodžii v jedné výšce vynášejí vždy čtveřice korintských sloupů. V patře vyhlazená průčelí sjednocuje prů-

běžné architrávané kladí s profilovanou římsou. V roce 1856 zaměřil půdorys zámku jistý Hauser a podpis připojil J. Popelack, který plán, pořízený za neznámým účelem, asi schvaloval jako tehdejší liechtenštejnský okresní stavební ředitel.⁶⁾ Podle projektu z 31. května 1874 s podpisem E. Watzke byla zvětšena okna přízemí. Poslední známý plán vypracoval tesařský mistr Hubert Wenzl v červnu 1910 jako projekt pro výměnu krytiny a částečnou rekonstrukci krovu.⁷⁾ V letech 1954–1957 byl zámek adaptován pro potřeby Rybářského a hydrobiologického ústavu VŠZ Brno. Ústav zde provozoval biologickou stanici.

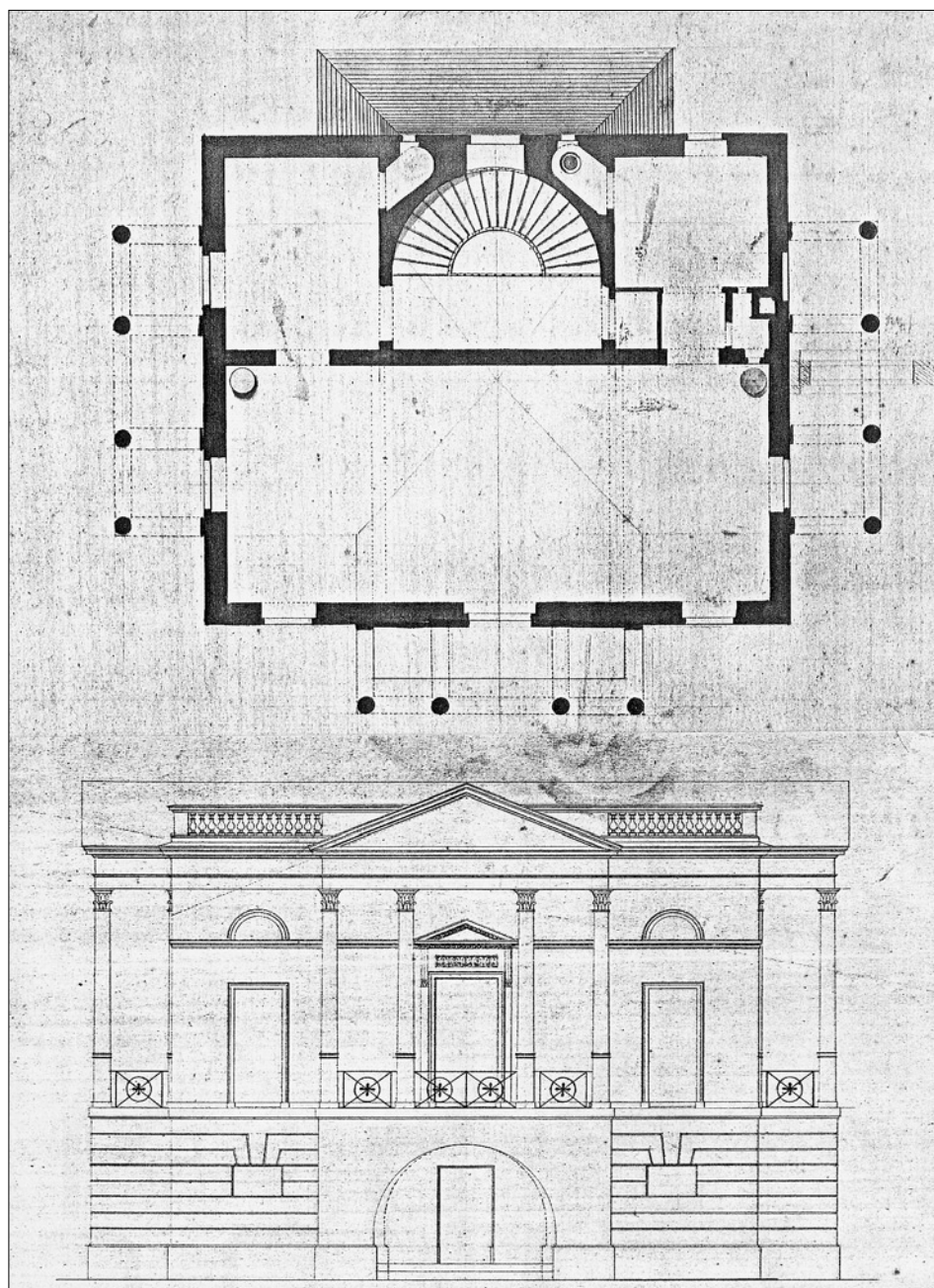
Podle plánů z roku 1856 sestával byt zahradníka v přízemí ze dvou obytných místností při hlavním průčelí, kuchyně a chléva, upraveného v roce 1874 na komoru. Kuchyně v severovýchodním nároží přízemí s přímo obsluhovanou pecí, k ní přistaveným sporákem s plotnou a ohništěm pod dymníkem s trámovou obrubou byla osvětlena jen od severu. Východní okno bylo provedeno jako slepé.⁸⁾ Sál v patře vytápěla pokojová kachlová kamna postavená do kouta severovýchodního kabinetu, z něhož byla příčkami vydělena malá černá kuchyně, odkud byla kamna obsluhována. Samostatný komín je nutno předpokládat v severozápadním koutě sálu, kde jsou zakreslena druhá kamna obsluhovaná z místnosti (v roce 1874 je zde zakreslen úzký tahový komín).

Dílem vídeňského rodáka Josefa Kornhäusela (1782–1860), který vstoupil do služeb knížete Jana I. Josefa z Liechtenštejna (vládl 1805–1836) v roce 1812 a k 1. dubnu toho roku vystřídal ve funkci stavebního ředitele Josefa Hardtmutha, se poprvé za-

býval v roce 1916 Paul Tausig.⁹⁾ Připsání Rybníčního zámku J. Kornhäuselovi se nicméně objevilo až v nepublikované dizertační práci Hedwigy Herzmansky z roku 1964, která využila poznatky archivního bádání Gustava Wilhelma.¹⁰⁾ Plány zámku byly předloženy ke schválení 12. listopadu 1814, stavba byla zahájena v roce 1815 a v následujícím roce dokončena. V roce 1977 Wilhelm Georg Riz-

zi atribuci potvrdil komparací s dalšími Kornhäuselovými stavbami, především s později strženým liechtenštejnským letohrádkem „am Schüttel“ ve vídeňském Prátru z let 1814–1816 a dochovaným domem hraběte Esterházyho v Badenu u Vídně z roku 1812.¹¹⁾ U letohrádku v Prátru a u Rybníčního zámku Kornhäusel užil totožný prvek v podobě chodby procházející v přízemí celou hloubkou stavby k půlkruhovému schodišti do patra. Shodně s H. Herzmansky konstatoval Rizzi nápadný kontrast mezi členěným hlavním a strohým zadním (dvorním) průčelím těchto staveb, který vyniká zejména u Rybníčního zámku. Dvojí tvář stavby se zde odrážela i v jejích funkcích, kdy na jedné straně sloužila jako užitková stavba a současně v upravované krajině představovala pohledově uplatněný „architektonizovaný pomník“. Stavebníka i jeho architekta jistě inspirovala dobová předlohová literatura.¹²⁾ Podle Pavla Zatloukala mohla být Kornhäuselovým vzorem některá ze staveb Andrey Palladia, konkrétně kasino v Montecchio Precalcino.¹³⁾ Za připomenutí rovněž stojí jeden ze vzorových letohrádků, publikovaných v tehdy oblíbeném *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, Englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, který od roku 1796 vydával v Lipsku Johann Gottfried Grohmann a který Jan I. Josef jistě znal.¹⁴⁾

Jestliže o autorství původního projektu není sporu a výše uvedené užitkové úpravy dokumentují po polovině 19. století i písemné prameny, je projekt neuskutečněné přestavby obestřen nejasnostmi. Zmíněná Hedwiga Herzmansky neznala nebo neměla v 60. letech 20. století k dispozici původní projekt s nárysem průčelí a příčným řezem a v dokumentaci uvedla jen plán přestavby, za jehož autora označila bez dalších podrobností Franze Engela s vročením 1822 (sic!). Naopak Pavel Zatloukal plány hypoteticky připsal J. Popelackovi. Žádný ze zainteresovaných autorů se dosud nezabýval tím, že na plánu s půdorysem všech tří podlaží jsou u patra u východního průčelí zakresleny tužkou tři hranolové pilíře.¹⁵⁾ Náskres souvisí s pozoruhodným nálezem učiněným při opravě objektu v zimě 2003. Ve výkopu při patě východního průčelí byla nalezena pravoúhle situovaná zeď o šířce 80 cm. Základy byly založeny v hloubce asi 170 cm, přibližně v ose východního průčelí ve vzdálenosti 470 cm od

Obr. 5: Rybníční zámek. Projekt přestavby – půdorys patra a pohled jižní (J. F. Engel, MZA Brno, F 115 Liechtenštejnský stavební úřad Lednice, části plánů s inv. č. 4 367, 4 368).

severovýchodního nároží soklu zámku (měřeno od severního lince zdi). Smíšené zdivo s převahou cihel vystupovalo téměř na úroveň stávajícího terénu. Díky pochopení investora i prováděcí firmy byla zeď sledována v mělkém výkopu do vzdálenosti 10,4 m od lince východního průčelí, pokračovala však dále. Ve vzdálenosti 10 m od průčelí se na severní straně rozšiřovala o 15 cm. Na protilehlé západní straně nebyla zeď u paty stavby zachycena a její případné pokračování západním směrem nebylo ověřeno.¹⁶⁾

Vysvětlení tohoto nálezu poskytly publikované dobové popisy lednicko-valtického areálu. Podstatný je zejména podrobný průvodce od Johanna Haderera z roku 1829, v němž se objevuje překvapující zmínka o pětiosých arkádách, které přiléhaly k bočním průčelím zámku („das sogenannte Jägerhaus am Teiche, eigentlich ein Saalgebäude, welches ein Viereck bildet mit einem Stockwerke, an das

Obr. 6: Rybníční zámek. Hypotetická rekonstrukce stavu s arkádovými křídly (do zaměření firmy ARCH 21, s. r. o. zakreslila M. Molišová).

sich zu beyden Seiten Arkaden mit 5 Bogenöffnungen anschließen. Die innere Eintheilung besteht zu ebener Erde aus einer Wohnung ursprünglich für einen Jäger, nun für einen Gärtner bestimmt. Diese Wohnung ist auf der Rückseite angebracht. Von der vordern oder Teich-Seite führt der Eingang durch ein in der Mitte angebrachtes Thor zu einem Vestibul, von da über eine freye halbrunde Stiege in den ersten Stock zuerst durch ein Vorzimmer, dann in einen Saal mit 5 Fenstern und einem Balkon, auf dem man eine der freundlichsten Aussichten genießt, denn einen schönern Wasserspiegel, der zugleich mit solchen Umgebungen und Gruppirungen ausgeschmückt ist, wird man nicht leicht irgendwo antreffen. An den Saal stößt noch ein Cabinet an. Der Bau desselben fällt in das Jahr 1816.¹⁷⁾ Haderer působil u Liechtenštejnů jako vychovatel a všechny popisované stavby znal zjevně z autopsie. To již nelze říci o následovnících, kteří z jeho textu vycházeli. Hadererův popis zámku nejprve doslovně převzal v roce 1836 Georg Wolný do příslušného dílu své moravské topografie.¹⁸⁾ Anton Schmidl, autor ve své době populárního třísvazkového bedkru *Wien's Umgebungen auf zwanzig Stunden im Umkreise*, text v roce 1838 radikálně zestručnil a zkomolil natolik, že zřejmě v rozporu s podtitulem *Nach eigenen Wanderungen geschildert* zámek osobně nenavštívil.¹⁹⁾ V často citovaném popisu areálu s mapou a ocelorytinami J. Hummitzsche, který vyšel ve Vídni asi v roce 1840, je pak zmíněn jen „krásný“ výhled ze sálu v patře.²⁰⁾ Na Hummitzschově vyobrazení zámku se arkády neobjevily.

Popis, který dosud unikl pozornosti, potvrzuje mapa stabilního katastru z roku 1826, kde je zámek zakreslen se zdmi u západního a východního průčelí. Délku arkádových ramen lze velmi přibližně zrekonstruovat na základě měřítka mapy 1 : 2 880. Při délce jednoho ramene na mapě asi 0,4 cm by délka křídla dosahovala přibližně 11,5 m. Tři pilíře na výše popisovaném plánu přestavby zámku jsou zakresleny přibližně v místě nalezené zdi. Levý krajní pilíř přiléhá přímo k fasádě. Pravý krajní pilíř je mohutnější o šířce 3 (vídeňské) stopy (asi 0,93 m), levý i prostřední pilíř jsou subtilnější. Naznačené záklenky arkády o šířce dvou stop (asi 0,62 m) byly podle nákresu nasazeny na užší příložky. Za předpokladu, že pilíře souvisejí se zaniklým východním arkádovým křídlem, by rameno dosahovalo délky více než 15 m při světlosti arkád asi 2,17 m (7 stop) sklenutých na střídavě širší (3 stopy) a užší (2 stopy) pilí-

ře, jejichž rytmus je u pětiosé arkády nejasný (měla být původně jen dvouosá?). Podle nalezeného výstupku mohly být arkády rytmizovány pilastry nebo přízedními polopilíři. Výška arkádových křídel je neznámá, lze předpokládat jejich napojení jak v úrovni kordonové, tak i korunní římsy.

K přístavbě arkád jistě došlo před rokem 1826. Za předpokladu, že Hummitzschovo vyobrazení je ve všech detailech věrohodné, byla postranní křídla odstraněna před rokem 1840.²¹⁾ Je zřejmé, že „zvelebovací“ snahy byly u Rybníčního zámku nakonec zredukovány na přístavbu arkád jako kulisy, rozšiřující obrys stavby v hlavní pohledové ose. Přímou se pak nabízí úvaha, že se tak stalo v souvislosti se stavbou chrámu Tří Grácií na protějším břehu Prostředního rybníka podle projektu Franze Engela v letech 1824–1825.²²⁾ Zámek s arkádovými křídly se stal pendantem poměrně široké kulisy podkovovité kolonády chrámu. Srovnatelný motiv arkád, plnících rovněž funkci pohledově uplatněné kulisy, byl použit i u nedalekého Hranického zámku. Arkády rytmizované pilastry zde spojují tři pavilony stavby postavené na bývalé hranici Moravy a Dolních Rakous v letech 1826–1827 snad rovněž podle Engela projektu.

Zdá se tedy, že to byl Kornhäuselův nástupce ve funkci stavebního ředitele Josef Franz Engel (kolem 1776–1827), kdo na počátku 20. let 19. století nejprve vypracoval neuskutečněný projekt přestavby Rybníčního zámku a v návaznosti na svůj další projekt chrámu Tří Grácií rozšířil zámek přístavbou arkád.

POZNÁMKY

- 1) Viz D. Kusák – M. Stehlík, *Lednice – Valtice*. Praha 1986, nestr. (s datací po 1816); Z. Novák, *Lednicko-valtický areál jako významný doklad krajinářské tvorby ve střední Evropě*, *Zprávy památkové péče* 53, 1993, s. 1–7; P. Zatloukal, *Architektura 19. století na Moravě*. Lexikon vídeňských umělců. Josef Kornhäusel, *Prostor* Zlín 4, 1996, č. 2, s. 21 až 23; Z. Novák, *Projevy romantismu v zahradách Evropy a českých zemí na příkladu okolí zámku v Lednici na Moravě*. In: M. Mžýková (ed.), *Kamenná kniha*. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Syntrov 1997, s. 242–247; E. Kordiovský, *Lednicko-valtický areál*. Brno 1998; J. Kuthan – I. Muchka, *Aristokratická sídla období klasicismu*. Praha 1999, s. 59; B. Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 2. sv. J/N. Praha 1999, s. 321; P. Zatloukal, *Apollónův chrám nad Mlýnským rybníkem*. In: Z. Hojda – R. Prah (edd.), *Mezi časy*. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800. Praha 2000, s. 25–36; P. Zatloukal, *Architektura neoklasicismu. Morava 1780–1840*. In: T. Petrasová – H. Lorenzová (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění*

- (III / 1) 1780–1890. Praha 2001, s. 191–208, zvl. s. 202; *P. Zatloukal*, Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 87, 94.
- 2) Viz Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), F 115 Liechtenštejnský stavební úřad Lednice, inv. č. 4 369. Plán opakovaně publikoval *P. Zatloukal*. Viz *P. Zatloukal*, Architektura neoklasicismu, o. c. v pozn. 1, s. 202, obr. 146; *P. Zatloukal*, Příběhy z dlouhého století, o. c. v pozn. 1, s. 88, obr. 87.
- 3) Mladší úprava oken tedy nevypovídá o inspiraci původního projektu francouzskými pavilony, jak píše J. Kuthan a I. Muchka. Viz *J. Kuthan – I. Muchka*, Aristokratická sídla, o. c. v pozn. 1, s. 59.
- 4) Viz MZA Brno, F 115, inv. č. 4 367, 4 368, 4 370.
- 5) Na plánu s inv. č. 4 370 s nárysem hlavního průčelí jsou zakreslena okna s parapety. Protažení ostění k podlaze je doplněno u levé osy. Na plánu s inv. č. 4 368 jsou zakreslena francouzská okna. Rovněž tento plán publikoval *P. Zatloukal*. Viz *P. Zatloukal*, Příběhy z dlouhého století, o. c. v pozn. 1, s. 89, obr. 88.
- 6) Viz MZA Brno, F 115, inv. č. 4 366. Pod inv. č. 4 365 je evidováno další nesignované a nedatované zaměření půdorysu, které podle detailů pochází ze stejné doby. Snad na základě tohoto plánu *P. Zatloukal* uvažoval o přestavbě záměčku v letech 1856–1857 J. Poppelackem. Viz *P. Zatloukal*, Architektura neoklasicismu, o. c. v pozn. 1, s. 15. Na popísaném půdorysu však není žádná úprava vyznačena.
- 7) K tomu viz MZA Brno, F 94 Vs Valtice, inv. č. 305, fasc. 134.
- 8) Prohlámeno bylo až ve 2. polovině 20. století po definitivním odstranění zbytků starého otopného systému.
- 9) Viz *P. Tausig*, Josef Kornhäusel. Ein vergessener österreichischer Architekt (1782–1860). Wien 1916. Úřad opustil na konci července 1818 a nadále působil jako nezávislý architekt na Moravě a v Dolním Rakousku.
- 10) Viz *H. Herzmansky*, Joseph Kornhäusel. Eine Künstlermonographie. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades and der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien 1964, s. 122–124. G. Wilhelm uvedl Rybníční záměček jako Kornhäusellovo dílo bez dalších podrobností v roce 1976 ve studii o stavební činnosti a mecenátu Liechtenštejnů. Viz *G. Wilhelm*, Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft. Sonderdruck aus dem Jahrbuch der Liechtensteinischen Kunstgesellschaft. Vaduz 1976, s. 147.
- 11) Viz *W. G. Rizzi*, Joseph Kornhäusels Wiener Bauten für den Fürsten Liechtenstein, Alte und moderne Kunst 22, 1977, Heft 152, s. 23–29.
- 12) K rozšíření a užívání vzorníků srov. např. *A. Antonín*, Drobná zahradní architektura v předlohových knihách zámeckých knihoven. In: *M. Mžýková* (ed.), Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Sychrov 1997, s. 236–241; *P. Vlček*, Anglický krajinářský park v Krásném Dvoře, Umění 49, 2001, s. 337–349; *P. Vlček*, Adenda k romantickému parku v Krásném Dvoře a parku Na Cibulce v Praze, Umění 51, 2003, s. 423–427.
- 13) Viz *P. Zatloukal*, Příběhy z dlouhého století, o. c. v pozn. 1, s. 87.
- 14) Viz *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, Englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern um Gärten und ländliche Gegenden*, sowohl mit geringem als auch grossem Geldaufwand nach den originellsten Englischen, Gothischen, Sinesische Geschmackmanieren zu verschönern und zu veredeln. Zweite Auflage. Leipzig 1798, Heft XXXV, Taf. 2.
- 15) Viz MZA Brno, F 115, plán s inv. č. 4 367.
- 16) Zde bylo zdívo asi dokonale vybráno a sekundárně mohlo být použito při úpravách sousedního hospodářského objektu.
- 17) Viz *J. Haderer*, Die schönen Bauten und Gartenanlagen Seiner Durchlucht des regierenden Fürsten Johann von Liechtenstein, Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst 1 (20), 1829, s. 129–132, 147–149, 155–158, 166–168, 179–184, zvl. s. 156. Ve starším popisu areálu z roku 1826 není Rybníční záměček zmíněn. Viz Rückerrerinnerungen auf eine Wanderung nach Feldsberg, Eisgrub und Lundenburg (Aus den Papieren eines Fußreisenden), Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst 17, 1826, č. 61, s. 321–328, č. 62, s. 332–334.
- 18) Viz *G. Wolný*, Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. Bd. II. Brünn Kreis, Abt. I. Brünn 1836, s. 328.
- 19) Viz *A. Schmidl*, Wien's Umgebungen auf zwanzig Stunden im Umkreise. Nach eigenen Wanderungen geschildert. Bd. II. Wien 1838, s. 394. („Im Stockwerke findet man einen Saal, der zu beiden Seiten fünf Arkaden hat, und eine reizende Aussicht über die Wasserfläche darbietet. Es wurde 1816 erbaut.“) Schmidlův zkomolený popis opsál ještě ve 20. století do dalšího průvodce po areálu I. Herrisch. Viz *I. Herrisch*, Schilderung von Eisgrub und seiner Umgebung, Feldsberg, Kostel, Lundenburg, Neudeck, Nikolsburg, Voitelbrunn usw. Brünn, s. d. (asi 1933), s. 34.
- 20) Viz *J. V. Häufner – J. Feil*, Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und de-

ren Umgebungen. Wien, s. d. (asi 1840), s. 32–33.

- 21) Relativně krátké trvání by mohlo souviset s různými úspornými opatřeními a nepříliš kvalitní řemeslnou prací, což podmiňovalo časté opravy řady volutuárních staveb. K tomu srov. *V. Voldán*, Ke vzniku některých uměleckých staveb v okolí Valtic, Vlastivědný věstník moravský 14, 1959, s. 156–164.
- 22) K chrámu Tří Grácií naposled *P. Zatloukal*, Příběhy z dlouhého století, o. c. v pozn. 1, s. 117–121; *D. Černoušková*, Chrám Tří Grácií. Ne publikovaný stavebněhistorický průzkum. Brno 2003.

RYBNÍČNÍ ZÁMEČEK (TEICHSALETT) IM LANDSCHAFTSPARK LEDNICE-VALTICE (EINE GLOSSE ZUR BAUENTWICKLUNG)

Das jetzige Rybníční záměček (Teichsalett), früher auch Jägerhaus oder Jagdschloß am Teiche genannt, wurde im Katastralgebiet Lednice (Eisgrub) über dem Mittereisgruber Teich nahe der Allee zwischen Lednice und Valtice (Eisgrub und Feldsberg) erbaut. Der Bau wurde in die Parklandschaft zwischen beiden Städtchen so eingegliedert, daß seine nach Süden gerichtete Hauptfassade zum Teich gewendet ist und die Durchsichten ihn mit dem Drei-Grazien-Tempel und dem Neuhoof auf dem gegenüberliegenden Ufer verbinden. Das Salett hatte zuerst als Hegehaus und Gelegenheitsasyl für die Herrschaft gedient, später wurde sein Erdgeschoß vom Gärtner genutzt.

In der Literatur überliefert es sich als ein Werk Joseph Kornhäusels aus den Jahren 1814–1816.

Der aus Wien gebürtige Joseph Kornhäusel (1782–1860) trat in den Dienst bei dem in Jahren 1805–1836 regierenden Johann I. Fürst von Liechtenstein im J. 1812 ein; dabei ersetzte er Joseph Hardtmuth zum 1. April auf dem Baudirektorsposten. Die Zuschreibung des Teichsaletts an J. Kornhäusel erschien erstmalig in der nicht veröffentlichten Dissertation Hedwig Herzmansky's aus dem J. 1964, die sich der Archivforschungsergebnisse von Gustav Wilhelm bedient hatte.

Im Planarchiv der Fürstlich Liechtensteinischen Bauamts Eisgrub im Mährischen Landesarchiv in Brünn erhielten sich zum Teichsalett a. a. drei nicht datierte Pläne für den nicht vollzogenen Umbau mit Grundrissen von Erd- und Obergeschoß und zwei Hauptfassadenvarianten. Das anonyme „Projekt Zur Verschönerung des Jägerhauses oder Saletts am Mittereisgruber Teich“ rechnete mit der Grundrißausdehnung mittels der an die Seitenfassaden zugebauten offenen Loggien. H. Herzmansky schrieb das Projekt ohne weiteres Franz Engel zum J. 1822 zu. Im Gegensatz dazu Pavel Zatloukal schrieb selbe Pläne hypothetisch an J. Poppelack zu.

Keiner der daran interessierten Autoren widmete seine Aufmerksamkeit der Tatsache, daß auf einem der Umbaupläne mit Grundrissen aller drei Geschosse bei der Ostfassade des Obergeschosses mit Bleistift drei quadratische Pfeiler eingezeichnet sind. Die Skizze hängt offenbar mit einem bemerkenswerten, bei den Instandsetzungsarbeiten im Winter 2003 erfolgten Fund zusammen. Bei den Grabungsarbeiten am Fuß der Ostfassade fand man eine im Rechtswinkel situierte ca. 80 cm starke Mauer. Ihr Fundament befand sich in der Tiefe von ca. 170 cm etwa 470 cm von der Nordostecke des Salettsockels annähernd in der Achse der Ostfassade (vom nördlichen Mauerhaupt abgemessen), das gemischte Mauerwerk überwiegend aus Ziegeln reichte fast in die Höhe des vorhandenen Geländes. Die Mauer wurde in einem seichten Graben in die Entfernung 10,4 m vom Mauerhaupt verfolgt, sie lief aber weiter. In der Entfernung von 10 m von der Fassade nahm ihre Stärke 15 cm an der Nordseite zu. An der gegenüberliegenden Westseite fand man am Bau- fuß keine Mauer, ihre eventuelle Fortsetzung westwärts wurde nicht bewiesen.

Die Erklärung dieses Fundes boten erst die veröffentlichten Beschreibungen der Eisgrub-Feldsberger Anlage dar. Besonders wichtig ist der ausführliche Führer von Johann Haderer aus dem J. 1829, in dem eine überraschende Betrachtung von den sich an die Seitenfassaden des Saletts anlehnenden fünfachsigen Arkaden enthalten ist. Autoren des späteren Führers pflegten überwiegend diese ausführliche Beschreibung verstümmelt zu überliefern. In der oft zitierten, in Wien um 1840 erscheinende Beschreibung der Anlage von J. V. Häufner und J. Feil mit einer Karte und Stahlstichen von J. Hummützsch, ist nur die „schöne Aus-

sicht" aus dem Saal im Obergeschoß des Saletts erwähnt. Auf dem Stich von Hummitzsch erschienen die Arkaden nicht.

Die bislang der Aufmerksamkeit entkommen habende Beschreibung wird von der Stabilkatastralkarte aus dem J. 1826 bewiesen, worauf das Salett mit Mauern an der Ost- und Westfassade eingezeichnet ist. Die Länge der Arkadenarme läßt sich sehr annähernd aufgrund des Maßstabs der Karte (1:2880) rekonstruieren. Mit der Länge auf der Karte zu 0,4 cm könnte die Länge des Flügels ungefähr 11,5 m betragen. Drei Pfeiler auf dem angeführten Umbauplan für das Salett sind annähernd in der Stelle der festgestellten Mauer eingezeichnet. Der linke Randpfeiler lehnt sich direkt an die Fassade an. Der rechte Pfeiler auf dem Rande ist gewaltiger, mit Breite von 3 Wiener Fuß (etwa 93 cm); der Linke und Mittlere sind subtiler. Die Bogenläufe der Arkade mit Breite von 2' (Fuß) liefen laut Skizze über schmäleren Lisenen aus. Unter Voraussetzung, daß die Pfeiler mit dem verschwundenen östlichen Arkadenflügel zusammenhängen, sollte der Arm mehr als 15 m lang sein bei der 2,17 m (7') Lichte der ausgewechselt auf breitere (3') und schmalere (2') Pfeiler gewölbten Arkaden, wobei der Pfeilerrhythmus der fünfschigen Arkade unklar bleibt. Dem festgestellten Auslauf gemäß mögen die Arkaden mit Pilaster oder Halbpfeiler rhythmisiert worden sein. Die Arkadenflügelhöhe ist nicht bekannt, sie konnten ebenfalls in die Höhe des Gurt- sowie des Kranzgesimses reichen.

Der Arkadenzubau erfolgte bestimmt vor 1826. Unter Voraussetzung der Detailgenauigkeit des Stiches von Hummitzsch müssen die Arkadenflügel vor 1840 abgerissen worden sein. Es ist klar, daß die „Verbesserungsbemühungen“ beim Teichsalett zum Schluß auf den Zubau der kulissenartigen Arkaden reduziert wurden, die die Silhouette des Baus in der Hauptachse breiter machten. Es bietet sich dabei die Überlegung an, es sei im Zusammenhang mit dem Bau des Dreigrazientempels gegenüber am Ufer des Mittereisgruber Teichs nach Projekt von Franz Engel 1824 – 1825 geschehen. Das Salett mit Arkadenflügeln wurde dabei ein Pendant der verhältnismäßig breiten Kulisse der hufeisenförmigen Arkade des Tempels. Ein vergleichbares Arkadenmotiv mit Funktion einer im Fernblick gültig gemachten Kulisse wurde auch beim unweit entfernten Grenzschoß benützt. Die mit Pilaster rhythmisierten Arkaden verbinden dort drei an der ursprünglichen Grenze zwischen Mähren und Niederösterreich erbaute Pavillons aus den Jahren 1826 – 1827, vielleicht auch nach dem Projekt von Engel.

Es scheint es war der Kornhäusels Nachfolger im Amt des Baudirektors Josef Franz Engel (gegen 1776-1827), der am Anfang der 20. Jahre des 19. Jahrhunderts zunächst das unvollzogene Umbauprojekt für das Teichsalett ausarbeitete und im Zusammenhang mit seinem weiteren Projekt des Dreigrazientempels das Salett mittels eines kulissenartigen Arkadenzubaues erweiterte; die Arkaden verschwanden jedoch verhältnismäßig bald danach.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Teichsalett. Stahlstich von J. Hummitzsch, um 1840.

Übernommen aus: J. V. Häußler – J. Feil, *Schilderung von Eisgrub, Feldsberg und deren Umgebungen*. Wien, ohne Dat.

Abb. 2: Teichsalett, kaiserlicher Abdruck der Stabilkatastralkarte von Lednice (Eisgrub), 1826. Zentrales Archiv für Geodäsie und Kataster Prag, Sign. 533.

Abb. 3: Teichsalett. Bauprojekt, Ansicht von Süden (J. Kornhäusel). MZA Brno (Mährisches Landesarchiv Brünn), F 115 Fürstlich Liechtensteinisches Bauamt Eisgrub, Ausschnitt aus dem Plan Inv.-Nr. 4369.

Abb. 4: Lustschloß. Übernommen aus: *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten*. Leipzig 1798, Heft XXXV, Taf. 2.

Abb. 5: Teichsalett. Projekt für den Umbau – Grundriss vom Obergeschoß und südliche Ansicht (J. F. Engel?). MZA Brno, F 115 Fürstlich Liechtensteinisches Bauamt Eisgrub, Ausschnitte aus den Plänen Inv. Nrr. 4367, 4368.

Abb. 6: Teichsalett. Hypothetische Rekonstruktion des Zustandes mit Arkadenflügeln. Bau aufgenommen von Fa. arch. 21, G. m. b. H., in die Aufnahme eingezeichnet von M. Molišová.

(Übersetzung J. Noll)

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ POČÁTKŮ SOUČASNÉ LEGENDY GRAFICKÉHO VÝSTUPU STAVEBNĚHISTORICKÝCH PRŮZKUMŮ

JIRÍ ŠKABRADA

Při úklidu a třídění starších deponovaných materiálů na ústavu dějin architektury Fakulty architektury ČVUT v Praze došlo před časem k nálezu zajímavých plánů, které posouvají naši vědomost o počátcích současného způsobu zpracování grafické části stavebně historických průzkumů do staršího období, než se zatím uvádělo, konkrétně do závěru meziválečného období v první polovině 20. století.

Nalezeno bylo celkem 23 výkresů (velikosti většinou 50 krát 70 cm), provedených jako černé tisky (bezpochyby z tuší rýsovaných matic) na bílých „kladívkových“ čtvrtkách, posléze ručně kolorované vodovými barvami. Na výkresech jsou zachyceny půdorysné a svislé řezy (případně pohledy), tvořící rozborovou dokumentaci pro dva sousedící domy na Starém Městě v Praze – čp. 461 a 462, situované na jižní straně Staroměstského náměstí proti Staroměstské radnici (mezi ústím Melantrichovy ulice a vystupujícím domem se známou restaurací U prince). Výkresy jsou provedeny v měřítku 1 : 50, datovány do let 1935–37 a podepsány Ing. Janem Nepomuckým (datování je diferencované – na výkresech je vždy napsáno „zaměřeno“ s datováním 1935 nebo 1936, zatímco u podpisu je vždy připsáno 37, což bezpochyby datuje provedení čístopisu). Možnost zpracování těchto materiálů zřejmě souvisela s výraznými stavebními zásahy do obou domů, které proběhly (podle údajů v poslední soupisové literatuře¹⁾) v těsně předcházejících letech 1934–35.

Výkresy jsou zpracovány pro dvojí způsob výpovědi – jako ROZBOR STAVEBNÍCH HMOT a ROZBOR HISTORICKÝ. Pro dům čp. 462 existují obě kategorie výkresů, zatímco pro dům čp. 461 byly provedeny (nebo se dochovaly) pouze plány s rozбором stavebních hmot. Všechny výkresy jsou opatřeny pořadovými čísly, což umožňuje hypotetickou představu o celkovém rozsahu dokumentace a případně chybějících částech. Následující přehled výkresů je řazen právě podle těchto pořadových čísel.

Nejnižší pořadová čísla 37–46 náleží nárožnímu domu čp. 462 a předmětem jejich výpovědi je rozbor historický. Podle pořadových čísel za sebou následují 2. (bezpochyby spodní) sklepy (37), 1. sklepy (38), 1. patro (39), 2. patro (40), 3. patro (41), půda (42), řez 1–1' (43), řez 2–2' (s opačným směrem pohledu, 44), příčný řez zadním traktem (45) a pohled na průčelí do Staroměstského náměstí s rekonstrukcí renesančního stavu (46 – kromě pohledu je tu i úsek příčného řezu s průčelní stěnou). Nevíme, zda byl proveden výkres přízemí, protože (alespoň v pořadovém číslování) jeho položka nechybí.